

METODIKA NASTAVE

VRSTE NASTAVE

Prof. dr Slavka Gvozdenović

- S obzirom na *broj učenika* s kojima nastavnik istovremeno radi, nastava može biti ***individualna i kolektivna***.
- S obzirom na *stepen školovanja*, riječ je o ***osnovnoškolskoj, srednjoškolskoj i univerzitetskoj nastavi***.
- Najprisutnije obilježje klasifikacije nastave je ***funkcionalno***. S obzirom na *programsku namjenu i sistem izvođenja* nastava može biti: ***redovna, dodatna, izborna, fakultativna, dopunska, produžna i pripremna***.
- Sa aspekta *metodičke organizacije* izdvajamo ***problemsku, individualizovanu, timsku i programiranu nastavu***.

PROBLEMSKA NASTAVA

- Jedan od najefikasnijih načina misaone aktivizacije učenika jeste problemsko učenje, odnosno učenje putem rješavanja problema. Struktura problemske nastave može se iskazati u **tri osnovne etape**:
 - ***stvaranje problemske situacije***
 - ***rješavanje problema i***
 - ***analiza izvedenog rješenja.***
- Sa aspekta aktivnosti nastavnika i učenika, dominantna uloga nastavnika dolazi do izražaja u ***stvaranju problemske situacije*** i formulaciji samog problema. **Problem** se može odrediti kao svako pitanje koje rezultira upitanošću ljudskog mišljenja, kao pitanje pred kojim zastane ljudsko mišljenje ili, Djuijevim riječima, kao *svako pitanje na kome se ljudsko mišljenje spotakne*.
- Da bi se učenici zainteresovali, misaono aktivirali i uključili u rješavanje problema, nastavnik treba postaviti problem, osmisliti ga i formulacijom približiti saznavnim mogućnostima, prethodnom znanju i iskustvu učenika. Učenike treba dovesti u stanje upitanosti, saznavne poteškoće i potrebe da ono naizgled nejasno učine za sebe prisutnim.
- Između stvaranja problemske situacije, formulisanja i rješavanja samog problema nema oštih granica; ovaj proces raščlanjujemo da bismo ukazali na značaj pojedinih etapa u rješavanju problema.

- **Rješavanje problema** od strane učenika je u funkciji razvoja stvaralačkog mišljenja, buđenja intelektualne radoznalosti, misaonog osamostaljivanja i razvoja učeničke individualnosti. Aktiviranjem intelektualnih sposobnosti učenika podstiče se njihovo interesovanje za samostalno usvajanje novih znanja i pobuđuje istraživački pristup. Važnu ulogu pri rješavanju problema ima čitanje izvornih tekstova, pisanje eseja, seminarskih radova i sl. U ovoj etapi rada dolazi do izražaja koordinirajuća i usmjeravajuća uloga nastavnika.

Upućivanje učenika na slobodno iznošenje vlastitih misli i uvažavanje drugačijeg mišljenja podrazumijeva i zahtjev za pažnjom i slušanjem drugog, što omogućava da se učenici međusobno razumiju i iznesu vlastito zapažanje o određenom problemu. Nastavnik upućuje učenike na konstruktivno rješavanje problema, međusobno uvažavanje i širenje saradnje kako među učenicima, tako i između nastavnika i učenika.

- **Analiza izvedenog rješenja** se zasniva na interakciji i produktivnoj komunikaciji između nastavnika i učenika. Objedinjavanje zajedničkih zaključaka ujedno je najekonomičnije i najefikasnije provjeravanje kvaliteta znanja koje su učenici usvojili. Učenici na ovaj način demonstriraju sposobnosti povezivanja nastavnih sadržaja, mogućnost korišćenja prethodnog iskustva u novim situacijama, ovladavanje vještinom izlaganja i sl.

Analiza izvedenog rješenja omogućuje nastavniku da stekne uvid u kojoj su mjeri učenici razumjeli ranije *naučeno* i uspjeli da ga dovedu u odnos sa novim gradivom, koliko su uspješni u korišćenju relevantne literature.

- U zavisnosti od obima informacija, prethodnog znanja i iskustva učenika, **nastavnik može na različite načine angažovati učenike u rješavanju problema.**
- Ukoliko su nastavni sadržaji potpuno novi, **aktivnost nastavnika je naglašena u svim fazama časa.** On demonstrira problemsku situaciju, formuliše problem, postavlja moguće hipoteze, verifikuje i procjenjuje adekvatnost mogućih rješenja.
- Ukoliko su učenici prethodno usvojili određene sadržaje, njihova aktivnost može biti fleksibilna u zavisnosti od toga da li je riječ o **problemskom dijalogu** (kada nastavnik formuliše problem, a do rješenja se dolazi kroz dijalog nastavnik–učenik i učenik–učenik) ili da
- **učenici samostalno rješavaju problem** iniciran nastavnikovom formulacijom (upućivanjem učenika na samostalnu obradu pojedinih pitanja izradom referata ili seminarskih radova).
- Najpoželjniji vid problemske nastave jeste situacija u kojoj **učenici samostalno formulišu problem i samostalno** ga (ili uz usmjeravajuću pomoć nastavnika) **rješavaju.**
- **Uspjeh u realizaciji problemske nastave zavisi** od aktivnosti učenika i njihove naviknutosti na ovaj oblik rada, od privrženosti nastavnika problemskoj nastavi i njegove metodičke osposobljenosti i od date nastavne situacije i karaktera nastavnih sadržaja.

Pitanja za vježbanje:

- **Šta je problem?**
- **Koje su osnovne faze realizacije (struktura) problemske nastave?**
- **Navedite i obrazložite 4 nivoa u realizaciji problemske nastave**
- **Od čega zavisi uspjeh u realizaciji problemske nastave?**

INDIVIDUALIZOVANA NASTAVA

- U osnovi razmatranja individualizovane nastave stoji kritika tradicionalne nastave, odnosno njenog neuspjeha u usmjeravanju učenika na *način dolaženja do saznanja*. Iako je *učenje* individualna aktivnost, uloga nastavnika je da pomogne učenicima da izgrade svoj stil učenja, da svaki od njih napreduje tempom koji mu najviše odgovara, da sami dolaze do saznanja i time se intelektualno osamostaljuju. To podrazumijeva uvažavanje zahtjeva individualizovane nastave i *kombinovanje* različitih nastavnih metoda i oblika nastavnog rada.
- Razlike koje postoje između učenika istog uzrasta u pogledu mentalnih sposobnosti, emocionalnih i motivacionih osobina, brzine i stila učenja rezultiraju i različitim kvalitetom znanja učenika. Zajednički rad svih učenika pod neposrednim rukovodstvom nastavnika i *poučavanje* koje je orijentisano ka *prosječnom učeniku*, u tradicionalnoj nastavi otežava diferenciran pristup pojedinim učenicima.
- U zahtjevima za individualizaciju nastave apostrofira se **prilagođavanje nastave pojedinom učeniku, primjena oblika rada koji odgovaraju potrebama, mogućnostima i razvijanju pojedinaca koji u nastavi učestvuju**. Od nastavnika se očekuje da **praćenjem i upoznavanjem individualnih razlika podstiče aktivnost i stvaralačko mišljenje učenika, razvoj njihove individualnosti, obogaćivanje ličnog iskustva i afirmiše takmičarski duh učenika**.
- Zadatak nastavnika je da osposobi učenike **za samostalno učenje, da podstiče razvijanje mišljenja i samostalnosti učenika u formulisanju stavova, izvođenju sudova i oblikovanju uvjerenja**, što prevazilazi nivo poznavanja činjenica i reprodukcije programskih sadržaja. Čitanje i analiza izvornih tekstova na času može se kombinovati sa usmenim izlaganjem nastavnika, razgovorom ili diskusijom o određenom problemu.

- Iako je u postojećim uslovima u redovnoj nastavi teško ostvariti individualizovan pristup svakom učeniku i upoznati njihove psihofizičke sposobnosti, opšta i posebna interesovanja, posebnu pripremu nastavnika zahtijeva pismena provjera znanja, upućivanje učenika na pisanje referata, analiza, ogleda, prikaza i domaćih zadataka - što doprinosi intenziviranju misaone aktivnosti učenika, kao i razvoju samostalnosti saopštavanja pisanim putem. Nastavnik na ovaj način stiče uvid u individualne mogućnosti učenika, njihovo zalaganje i odnos prema radu.
- Prilagođavanje nastavnog rada pojedinim grupama učenika može se realizovati organizacijom dodatne, izborne, fakultativne, dopunske, produžne i pripremne nastave, kao i u okviru vannastavnih aktivnosti. Postavljanje zadataka različite složenosti u zavisnosti od sposobnosti i interesovanja učenika, pored dodatnih priprema nastavnika, zahtijeva (uz postojeće udžbenike) opremljenost škola odgovarajućim priručnicima, rječnicima, leksikonima, hrestomatijama i izvornom literaturom.

Da bi se individualizovana nastava uspješno realizovala, potrebni su i određeni uslovi:

- opremljenost školskih biblioteka stručnom, izvornom i metodičkom literaturom;
- materijali za individualizovano i programirano učenje (nastavni listići, diferencirani zadaci, programirani udžbenici i sl.);
- savremena nastavna sredstva i tehnička pomagala (mašine za učenje, TV prijemnici, kompjuteri i sl.);
- funkcionalne prostorije koje će omogućiti nesmetan individualni rad učenika;
- znatno manji broj učenika u odjeljenjima od postojećeg.

TIMSKA NASTAVA

Timska nastava je organizacioni oblik nastavnog rada kada dva ili više nastavnika zajedno izvode nastavu u jednom ili više odjeljenja (najčešće istog razreda), radi što kvalitetnije realizacije nastavnih sadržaja. Teme mogu biti i multidisciplinarne, kada prevazilaze stručnost i kompetencije jednog predmetnog nastavnika. Timskoj obradi nastavnog gradiva prethodi koordinirana aktivnost nastavnika, zajedničko planiranje i pripremanje, dok se nakon obrade provjerava ono što je timski urađeno, analiziraju i procjenjuju ostvareni rezultati.

Timska nastava se može organizovati povremeno ili kao jedna faza rada unutar redovne nastave, u vannastavnim aktivnostima, u dodatnoj nastavi itd.

Osnovne **karakteristike timske nastave:**

- timski rad nastavnika;
- rad učenika u grupama;
- fleksibilno raspoređivanje nastavnih sadržaja;
- efikasno i racionalno korišćenje nastavnog vremena;
- upotreba savremenih nastavnih sredstava i pomagala;
- timska analiza i procjena ostvarenih rezultata.

Sve navedene karakteristike treba posmatrati u međusobnoj povezanosti.

- Timski rad omogućuje razmjenu iskustava među nastavnicima, sticanje iskustava mlađih nastavnika, njihovo metodičko usavršavanje i profesionalno sazrijevanje.
- Ovaj način rada pozitivno utiče na motivaciju učenika, na razvijanje njihovih individualnih interesovanja i formiranje socijalnih i komunikativnih sposobnosti. Osjećanje pripadnosti grupi motiviše učenike na ulaganje napora da vlastitim angažovanjem doprinesu radu grupe kojoj pripadaju. Svijest o odgovornosti prema sebi i prema članovima svoje grupe podstiče takmičarski duh učenika u cilju uspješnije komunikacije sa ostalim grupama prilikom prezentovanja finalnih rezultata .
- Timska nastava podrazumijeva interakciju između nastavnika, potom između nastavnika i učenika, kao i između samih učenika. Nastavnik je inicijator i motivator, onaj koji *pokreće, usmjerava i koordinira* učeničke aktivnosti. *Težište rada* u timskoj nastavi *preuzima učenik kao aktivni subjekt nastavnog procesa*. Uloga nastavnika je nezamjenljiva kad je u pitanju primjena inovacija u nastavnom procesu (pripremanje za nastavu, organizacija nastavnog procesa i evaluacija ostvarenih rezultata).
- Izostajanje timske nastave uglavnom je posljedica neadekvatnih uslova u kojima škole rade, kao i nenaviknutosti nastavnika i učenika na ovaj način rada. Timska nastava zahtijeva dodatno angažovanje nastavnika pri planiranju vremena za rad, izboru sadržaja, tema i problema, izboru oblika i metoda rada i podsticanja aktivnosti učenika. U uslovima utvrđenog fonda i rasporeda časova, sa nastavim časom ograničenim na 45 minuta, otežana je mogućnost primjene timske nastave.

PROGRAMIRANA NASTAVA

Programirana nastava je jedna od savremenih vrsta nastave u kojoj se nastavno gradivo obrađuje pomoću programiranih materijala, udžbenika i mašina za učenje. Nastavno gradivo se „logički struktura i daje učenicima u manjim, ranije pripremljenim, delovima, koje oni usvajaju samostalno, postupno, idući korak po korak sopstvenim ritmom i proveravajući stepen usvojenosti tih sadržaja pomoću stalne i tekuće povratne informacije“. (Prodanović-Ničković)

Ideju o programiranoj nastavi, kao i osnove programiranog učenja, razradio je američki psiholog Skinner 50-ih godina prošlog vijeka.

Programiranje je postupak (proces) raspoređivanja nastavnog gradiva u niz članaka koji su logički strukturirani tako da omogućuju samostalan rad učenika.

Postoje tri tipa programa (odnosno programiranja):

- **Linearni ili direktni program (Skinner)** - nastavno gradivo je (linearno) raspoređeno u člancima (*korak po korak*). Usvajanje novih članaka uslovljeno je načinom savladavanja prethodnih.
- **Razgranati program (Krauder)** - sličan je linearnom u pogledu raspoređivanja nastavnog gradiva. Osnovna razlika je u tome što su kod razgranatih programa pitanja postavljena na principu višestukog izbora.
- **Algoritamski program (Landa)** - zasniva se na postupnom usvajanju znanja po unaprijed utvrđenom redoslijedu.

Algoritam predstavlja skup pravila, sistem operacija ili instrukcija po kojima se na optimalan način rješavaju određeni problemi.

Programirani materijal se sastoji od **članaka** (odnosno **koraka**) koji sadrže: **informaciju, zadatak, rješenje zadatka i instrukciju (tj. uputstvo za dalji rad).**

Nova *sekvenca* gradiva daje se učenicima tek pošto usvoje prethodnu. Pitanja su formulisana jasno i razumljivo i iznesena u postupnim člancima (*koracima*). Učenik dobija povratnu informaciju o tome da li su njegovi odgovori tačni ili nepotpuni i na toj osnovi nastavlja dalje aktivnosti.

Prednosti programirane nastave:

- napredovanje učenika prema individualnim sposobnostima;
- samostalno sticanje znanja učenika;
- pravovremeno informisanje pojedinca o postignutom uspjehu;
- blagovremeno provjeravanje efikasnosti usvajanja novih znanja putem samokontrole i mogućnost ispravljanja pogrešnih rješenja povećava motivaciju učenika za učenje.

Nedostaci programirane nastave:

- usitnjenost nastavnog gradiva *podstiče verbalni način učenja i gomilanje činjenica;*
- *učenje* se svodi na izbor odgovora, što rezultira nedovoljnim razvijanjem misaonih aktivnosti učenika;
- ne podstiče razvijanje stvaralačkog mišljenja i kreativnosti učenika;
- smanjena je (ili čak izostaje) interakcija između nastavnika i učenika, kao i između samih učenika.

Da bi se programirana nastava organizovala treba da postoje programirani udžbenici ili programirani materijali u kojima je nastavno gradivo izloženo po određenom slijedu.

Programirana nastava može biti u funkciji raznovrsnosti nastavnog procesa , samo ako se koristi u situacijama kada su njene prednosti očigledne.